

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATÚRA KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Május' 20. 1838.

21. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Gazdaságtudomány. Löverseny, g. Széchenyi Istvántól. — Ppilosophia. Az 1837-diki Tud. Gyűjtemény' philosophiai cikkelyei. Folytatás (*Al-Kendi*). — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATÚRA.

Gazdaságtudomány.

S7. *Néhány szó a Löverseny körül. Gróf Széchenyi István, Pesten, Heckenast Gusztáv' tulajdona. 1838. n. 8r. 240 lap. Kemény táblába kötve, finom velinen 2 ft. 40 kr. cp. (A kiadónak egy jegyzése szerint a munka még 1837-ben készült).*

Ki ezen munkát bírálni akarná, annak vagy jártasabbnak, vagy legalább is olly jártasnak kellene lenni a' ló' dolgában, mint a' szerző maga, ki azt sok év óta szakadatlanul szemé előtt tartja; 's egyszersmind birnia kellene tehetséggel, a' mit tud, azt egy e' részben elfogult, vagy kevésbé dologértő közönségnek megfoghatóvá tenni. Mi csak ismertetését adjuk ezen „Néhány szó“nak, melly azonban, mint a' jeles szerzőnek minden munkái, mind érdekes, mind sok tekintetben tanulságos. 'S ezen ismertetés, úgy hiszszük, sokkal világosabb látást nyitand a' munka' belsejébe, mint ha vele oroszúl bánva semmire sem ügyelnénk inkább, mint jó rossz ötleteink' elpattogtatására, 's bal divatu hitetlenséggel a' legjobb, legirgazabb szónak is elforgatására.

A' fél eszmélők, rögzöttek, 's kik talán egy két rossz gebén nyargalóztak valaha, 's azt hiszik, hogy evvel mindent kimerítettek, mi

az állattenyésztés' ezen ágához tudomány és gyakorlati ügyesség kívántatik, haszontalan játéknak, szemfényvesztésnek, vagy alacson nyerekedés' módjának nézik az egész lófuttatást. Illy szellemben szólal fel a' Hírnök, 's mint rendíthetetlen auctoritásra, a' raguzai hercegre hivatkozik.

A' szerző vitatkozólag 's egyenesen a' raguzai hercegnek fordulva, két dolgot fejt ki különösebben: 1) az angol telivér lónak, 2) az angol lótenyésztési rendszernek elsőségét, 's a' mi e' másodikban foglaltatik, a' löversenynek javalatosságát.

Mi az angol telivér' elsőségét illeti, azt épen olly bő tárgyismerettel, éles elmével, mint nyomos itélettel víja ki. Kitűnik előadásából, hogy az eddig ismeretes lófajok között vérré, nemességre az angol telivérhez fogható nincs. Gyorsaság 's arányos teher melletti győzőség az, melly ezen fajt minden egyebek fölött ajánlatossá teszi. Eredete keleti, melly gondosan és lelkismeretesen nem csak fenn tartatott tisztaságában, hanem célirányos nevelés és idomítás által tetemesen javított is, ezen javításnak az vetvén meg alapját, hogy a' tiszta faj' fen tartására 's szaporítására leginkább a' kitűnő 's szigorú próbát kiállott lovak használtattak. Honnan

van, hogy az angol telivérrel a' honi arab ló most már sem a' versenyt ki nem állja, sem nagyságra nem mérközhetik. Ide járúl, hogy míg az arab faj' tisztasága Angliában valamennyi lótenyésztő' ellenőrsége alatt bizton áll, keleten az az ottani egyetemes hanyatlás közt mindinkább elzagyvult.

Az angol-arab ló e' szerint ma már jobb a' honi arabnál; de a' mi nem csekély figyelemű dolog, nagyobb hitelességgel is bír, míg keleten a' vevő pénzen vett, hamis oklevelek által könnyen rá szedetik; továbbá az angol telivér könnyebben 's aránylag olcsóbban is kapható, 's természetességénél fogva apró lófajunk' javítására a' szinte apró arab fajnál előbb való. 'S ez oka miért nem keletről hanem Angliából véli a' szerző behozandóknak a' tenyésztő lovakat, mit egy igen közértelemű hasonlításal világosít fel: 24—6. l.

Telivér kanczákat 's méneket szereztünk Angliából; — Angliából pedig, 's nem Arabiából szintazon okból, melly miatt birkát sem hoztunk, 's tán senki sem hozat, hazánkba Spanyolországból ezentul egyetlenegy is többé, hanem magseregnek inkább egyenesen szász vagy silesiai felet, sőt magyart használunk; 's nem azért, mintha a' spanyolt kevesebbé tartanók eredetinek vagy tagadnók, hogy minden jobb birka fajnak a' spanyol nemző-törzse, hanem e' tekinteteknél fogva:

Mert némi szász, silesiai, sőt magyar juh egyenesen és tisztán spanyol eredetű 's így ugyanazon egy ver, olly hozzáadással mind azon által — mi tán nem épen megvetendő dolog — hogy azt számos évek' lefolyta alatt az ember maga nemében sokkal magasbra fejté ki, valamint hatalmában áll — 's ez tán legirigyelhetőbb elsősege az emberi nemnek — a' vadkörteül, nem, de a' legsilányabb fuszáltul kezdve fel egész maga magáig az ég alatt mindent nagyobb tőkelyre fejteti ki, mint mikép az a' természet' forrásából vevé eredetét; —

Mert gazdaságban tiszta és következményes haszon azon alap, mellynel nagyobb fontosságunk semminek nem kellene lenni. A' spanyol eredetű szász, silesiai vagy magyar gyapju' mázsája pedig 120—140 sőt 160 pengő forintnál drágábban adatik sokszor, midőn a' helyt álló spanyol gyapjunak mázsája tudtomra ritkán rüg csak 100 forint is; —

Mert a' jobbfele szász, silesiai, 's magyar majorokban minden biztossággal tarthat a' vevő, becsületes eladókra számot, míg a' spanyol, maga sem tudván mie van, sokszor akaratja ellen épen úgy megcsalja a' jó hiszemű vásárlót, a' miként mi magyarok többször igen mint nem, megint borral szedjük rá az idegent, 's korántsem, mintha szántszándékkal akarnánk effélet, mert ki is tehetne illyest magyarral fel (!) hanem mivel sajátlag nem ismerjük a' magunkét, 's borunk —

sok magyarhoz hasonlólag — teljességgel semmi mozgást nem bír, de legkisebb hánykodás' vagy áttétel' alkalmával tüstént pezsgésbe jő, 's mindaddig tulforradoz, míg végre keserű ezetté nem válik, 's így soha nem tudjuk, mikor és hol fog megromlani; —

Mert a' spanyol eredetű szász 's efféle faj, noha igazi 's nem képzeleti bees szerint két anynyit ér mint a' spanyol, mégis felivel olcsóbb 's aránylag fő szomszedságunkban szereshető, midőn Spanyolország távol esik, 's így az ide szállítás' költségei 's veszélyei legalább is háromszorosak. Mi okból mai időkben valóban ha nem is egyenesen csörgősapkás, de legalább ugyan víz-eszű különöz vagy csak felette kemény bőrfű fejlesztő juthat is azon gondolatra: Spanyolországból szerezni magsereget és nem Saxonia', Silesia' 's Magyarország' jobb majoraiból; stb.

Az angol telivér győzős gyorsasága az eddigi tapasztalások által kétségen kívül tétvén, azt mondhatná valaki a' raguzai herceggel: „Valamivel kisebb vagy nagyobb sebesség ezen különböző használatánál (hadiszolgálat, földművelés, tehervontatás, hínthuzás) nem sokat tesz.“ Erre azt kérdi a' szerző „vajjon nem becsesb-e maga magában is a' gyorsabb ló, mint a' lassabb? kétségkívül becsesb; mert nincs az időnél nagyobb kincs. 'S nem csudálkozhatni egy olly hadvezéren, parancsnokon és szerzőn eléggé, ki olly kevésbe veszi az idő' meggazdálkodását.“ Továbbá:

A' díjak' elnyerése rendszerint csak néhány ujnyi hosszóság körül forog, tán nem lesz a' Marechalnak többé nehéz kitalálni és elerteni: mi érdeme 's becsé van, gazdáját tekintve, azon lónak a' másik előtt, ha több (angol) mér földnyi futásban néhány másodperczel hamarabb ér a' pályához? Csak az, hogy illy kiesiség által gazdájának erszényébe ezeket hoz! En legalább, mint tenyésztő, legnagyobb szerénységemben soha nem kívánék egyebet, hanem ha csak mindig egy felfejjel sőt néhány vonallal előzhethetném meg versenytársaimat, mit a' Marechal semmibe sem vesz, valamint Crockford' bankjában is minden esetre csak egyetlen egy kis nyerő kártyácskát, Rothschild' lottóhuzásiban pedig mindig csak egyetlen egy kis nyerő számoeskát szeretnék kitudni, és nem csak váltig volnék kielégítve, de bizonyosan soha nem is hagynék fel a' versenyzéssel többé, valamint Crockford- és Rothschild-nél is megjelennek munka után néha néha.

De erre tán azt lehetne mondani, hogy a' raguzai herceg a' lóversenyt szükségtelennek, haszontalannak nyilatkoztatja 's így ez ellene fel nem hozható. Sőt igen: mert miután örökös díjak vannak alapítva olly feltétellel, hogy azokat a' leggyorsabb ló vigye el, már lehetetlen a' gyorsabb ló' becsét e'

részben kétségbe hozni, az örökös djak mindig megnyerhetők lévén, akár tartsa azokat valaki célirányosnak akár nem.

'S ha már az angol telivér az eddig ismertek között a' legjelesebb lófaj, kétségkívül legalkalmasabb arra hogy szükséghez képest más erősebb és izmosabbakkal kevertessék, 's általa az aljasabb, de izmosabb fajok $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{4}$ $\frac{3}{4}$ vérekké nemesítenessenek.

Egyébiránt maga a' raguzai herceg is angol telivért ajánl a' magyar lótenyésztőknek, csak a' lóversenyt tartja haszontalan jätéknak, vagy más szavakkal ajánlja, hogy a' mit mások példája után magunk is előállíthatnánk, azt örökös függéssel legyünk kénytelenek máshonnan szerezni; mert végre nem látni által, ha az angol telivér legajánlatosabb ló, miért nem azon mód és tenyésztési rendszer is, mellyel az honában előállítatott? De halljuk a' szerzót magát, ki e' helytt az angol és continensi rendszer' különbségét fejtegeti,

1. Angliában több egészen elkülönözött faj van, mellyeket minden keverék nélkül kirekesztőleg mindig saját vérukben tenyésztének, javításukat egyedül derekabb és egymáshoz illőbb párok' összebocsátása, jobb tartás, és ivadékaik' célirányos nevelése által eszközözve — holott a' szárazföldön 's kivált honukban illy tiszta, mindig 's mindig azonagy verbeni nevelés felette ritka, sőt, mennyire Magyarország' uri méneseit illeti, nem is letez.

2. Britanniában a' most érintett néhány fajon kívül, minden egyéb ló: 'keverék', valamint a' continensen 's honukban is az; csak azon különbséggel, hogy Angliában azon czelt, mellyel külön fajok' keverése által érni akarnak, szorosán tartják szemben, 's külön külön szükségekre bizonyos systema szerint tenyésztének külön külön lovakat, 's ezeket, czelaikhoz közelebb juttathatás vegett, különbözőleg is nevelik; midőn a' szárazföldön a' lovak' használása koránt sínes annyi czelokra elosztva, sőt — mint nálunk — csak ugy szólván 'mindenesek' vannak, 's így nem letez a' különfajú párok' választásában 's ivadékaik' nevelésében azon szabatoság, melly Britanniában hosszabb tapasztalás által már sikeresen gyakorlatba jött: de a' continensen, mi a' párosítást illeti, az ha nem is mindentül 's mindenütt, hanem bizony felette sok által 's számos helyeken a' pusztá 'veletlen'-nek hagyatják at, mig elhatározottan a' lonak egy vagy más czelra jó elevei, azaz már csikokorábani neveléséről vagy inkább kifejtéséről nem hogy szó volna, de illyes egyenesen meg károsnak is tartatik.

3. Britanniában valamint a' tisztán fajzott vérekben ugy a' külön keverékek' nemzésében is mindig gondosan kerülük az igen közel rokonok' egybekevesét, mint hosszu tapasztalás által bebi-

zonyult valami felette káros, 's továbbá gondosan kerülük az igen heterogen fajok' rögtöni egybekevesését is; midőn a' szárazföldön sem az elsőre sem a' másokra nincs nagy figyelem, sőt honunk' némi méneseiben systematice — mintha szántszándékkal vékony csontú puha birkát akarnának asztalra jó izü sültnek nevelni — nem csak közel rokonoknak egymással, hanem a' nemzőknek nemzeteikkel párosulását is készakarva eszközözik; a' külön fajok' egybekevesése iránt pedig — bár milly heterogen legyen is vérük — koránt sínesenek elegendő scrupulositással.

4. Britanniában, mint érintem, némelly fajokat mindig tisztán saját vérukben tenyésztének, a' többi lótenyésztmények ellenben keverékek, vagy ugy szólván valódi 'műcsinálmányok' — artefactumok — 's ezeknek — 's itt vigyázni kell — általán véve szinte mindig telivér mén a' nemzőjük, törzstartójok, 's csak a' kanczák' különfajúsága 's testállása által eszközözik a' külön árnyéklatu ivadékok' tenyésztését, minek következtében A-tul Z-ig minden czelra, mellyre ember lovat csak használhat, Britanniában találja azt fel legtökéleteseb mineműségben, 's aránylag legnagyobb számban; a' continensen viszont, valamint az egy fajban tiszta nevelést állhatatos szabatosággal 's minden oldalu tudományos nézetekkel nem eszközözik, ugy valami nemző-törzsrül, mellynek minden keverésben mégis ugyanazon vérenek kellene maradnia, mondjuk ki egyenesen, nem hogy tapasztalásuk és erre alapított tudományuk de még képzetük sínes, sőt sok tenyésztő, illy, tudom neki furcsán hangzó, újságot tán most hall legelőször!

5. Britanniában a' lótenyésztést köz szellem pártolja, ahhoz nagy és kicsi járul tehetsége szerint, 's ott a' lovak' beese mindig probatetelek által tapogattatik ki; holott a' szárazföldön — kevév kivétellel, mint tán Mecklenburg' 's Normandia' némelly kerületiben — sehol sem divatozik köz szellemü lótenyésztés, 's ahhoz aránylag csak felette kevesen járulnak; mi pedig a' probateteleket illeti, azok itt nagy részint commissioi elhatározatok, czirkalom-mérések, szóval képzeleti vagy theoriai 'ugy akarjuk' 's haszontalan feleslegesek által mar tökéletesen kimerítvék. 'S vegre

6. mi legfőbb 's azon tengely, melly körül minden forog: Britanniában a' lótenyésztést egész foglalmában ugy tekintik mint gazdasági 's kereskedési tárgyat, 's így gazda- és kereskedőszemekkel nevezve mint valami ügyet; midőn a' continensen azt inkább csak lovagi 's egyedül nemesekhez illő foglalatosságnak tartják, 's ekkép az, jobbára csak a' bajnokiság 's heraldica' üvegein csillámlóvan keresztül, inkább csak egymutatkozik, mint valami időtöltési, noha sok becsülettel járó, de felette drága uri szenvedély.

Ezekből láthatja az elfogulatlan olvasó, mennyi józanság, kiszámítás van az angol lótenyésztés' rendszerében, mig ellenben nálunk jobbára minden csak vak szerencsétől függ. Az angol tehát nem valami különcdésből ügyel a' fajok' tisztaságára, vigyáz és válogat a-

zoknak megkeverésében, hanem, hogy számításában meg ne csalassék, hogy hiába ne költsön, gondot és időt ne vesztessen alatra, mely utóbb sem hasznára, sem gyönyörködtetésére nem szolgál, Különös figyelmébe ajánljuk olvasóinknak, miket a' szerző folytatólag a' két rendszer' további fejtegetésében mond. Mennyi hiba, mennyi bal fogás világlik ki az eddigi bánásmódból 's milly természetesen következik abból a' magyar lovak' fokenkénti aljasodása.

A' tenyésztők' ügyeletét különösen megérdemli az is, mit a' szerző a' 34 és 35. l. ír:

'A' kanca adja meg a' csikó' helyes testét, a' mén viszont szellemi tulajdonira hat inkább, úgy hogy német kanca- 's keleti méntül nemzett csikó, ha azok maguk' fajtajukban egyébiránt derekak, alkalmasint helyes leend, tudnillik hasonvetelre, de további nemzésre, a' most érintett elv szerint, csak a' kanca; midőn megfordítva a' német mén 's keleti kanca utáni ivadékok bizonyosan alábbvaló lesz, mint nemzőinek akármelyike volt, 's illy fajzat' későbbi nemzedekéi még inkább elmeesevészülnek, míg vegre igazi szörnyekké válnak'

'Minél nemesb a' vér, és több a' pára, annál kevesb a' test, vékonyabb a' csont; es viszont?'

'Egészen heterogen vér szép idomba soha nem forr egybe, sőt minden nemzedék után inkább elágazik; igen közeli anya- 's atyafiak' nemzése ellenben elfajulásra vezet' stb.

Az angol rendszerhez tartozván a' lóverseny, azt ha már csak függelék gyanánt is, bátran el lehetne fogadni; de a' szerző itt sem elégszik meg a' pusztá követéssel, kitisztítja a' némelyek által annyira lenézett lóversenyt a' hiú játék 's szemfényvesztés' gyanújából.

'S ha már a' caeteris paribus leggyorsabb ló csakugyan legnemesb, világos: 1) hogy a' verseny legbiztosabb próbaköve a' ló' nemességének, akármit mondjanak is azon éleselműek, kik a' versenyei elsőseget a' lovas' ügyességének (fortélynak, hamis fogásnak) tulajdonítják. Mert ha annyi pénz van nyerni való, bizonyosan mindenik futató igyekezni fog a' legügyesebb lovasra szert tenni 's így ügyesség ügyesség ellen keveset fog ott tehetni, hol a' fő dolog a' verseny-ló' inaitól 's szellemétől függ. 'S ha az angol lovasok olly ügyesek, nem láttuk-e őket a' pesti gyepen paraszt futtatásokon rendszerint elmaradni azoktól, kiket közversenyben telivér lovaikon annyira megelőztek? 2) A' lótenyésztés sok költséggel 's idővel jár, nagyobbserű és kétesebb vállalat, mint egyéb

gazdasági ág, miért is annak fentartására rendkívüli buzdítás kívántatik. Ezen buzdítás a' versenydíjakban van, mellyeket nem zárt teremben, egy összeülő tanács, hanem szabad mezőn maga a' nyilvánosság ítél oda a' szerencsés nyerőnek. 'S tapasztalásból tudjuk, hogy a' hol egy nyer, ott tízen huszan vagy többen készülnek. 'S ez épen az mi a' lótenyésztéshez kívántatik. A' hol egy nyerhet, ott mindenik lótenyésztő remél, 's ezen reményében nemes lovat tenyészt, a' mi ha reménye meghiúlt is, az országnak hasznára válik. De végre mindeddig nem találtatott ki, hogyan lehetne a' versenydíjakra szánt pénzzel más intézkedés mellett lótenyésztés' dolgában több hasznot tenni, sőt ellenkezőleg tapasztalás behozott dolog, hogy a' versenydíjak sokkal inkább gyümölcsözők így, a' nyilvános vetély és serkentés által, mint akármely más alakban lehetnének. De mire való végre is az úgy nevezett futó lovak' kérdi a' raguzai herceg. „Tenyésztésre“ felel a' szerző, tenyésztésre! 's a' versenyen tesszik ki leginkább a' nemes vér, 's mellyik ló érdemes leginkább arra, hogy faja fenmaradjon, és elszaporodjék.

A' mi a' lótenyésztés' haszonoldalát illeti, kitűnik, hogy ha egyesek verseny 's különös szerencse által nyernek is, de valamennyi lótenyésztő együtt véve, kivált eleinte, vesz. Innen épen nem irigyelhetni, hogy ezen angol lótenyésztést hazánkban kirekesztőleg nagy uraink üzik. 'S ha ők még most vesztegen állanak is; de a' közönség bizonyosan nyer 's egyszersmind alapja vettetik azon jövedőnek, midőn az ország — elszaporodván olesó 's könnyű tarthatás mellett a' jó lovak — külföldi ló nélkül ellehet, vagy talán a' külföldnek adhat is, 's a' tenyésztőknek legalább utódai hasznát látandják elődeik' fáradozásának.

A' telivér lótenyésztés tehát nem szégyen embernek való még most, midőn veszteggel jár; később úgy is kisebb gazdák kezére kerülend, mint kik magok látván a' gazdasághoz, mind olesóbban mind talán biztosabban is üzhetendik a' lótenyésztést; de addig bizonyosan tehetős honfiainknak tartozik hálával a' közönség, hogy az állattenyésztés' ezen költséges ágát áldozattal is fenntartani buzgócodik. 'S azért igen különösen hangzik az öreg magyarnak ezen állí-

tása, „**hog**y csupán a' nagy urak' multságára, hasznára van mind ez.“ Kivánhatnók-e **hog**y károkra és gyötrésökre legyen?

A' paraszt futtatásokat a' szerző haszon-talanoknak tartja. Minek is külön futtatás? Ott **va**gnak a' közös futtatások. A' ki lovában **bi**zik, álljon ki a' síkra: minden paraszt ló szabadon pályázhat, csak a' feltételeket tartsa meg. De végre mi haszon van olly lovak' versenkezésében, mellyek' eredete bizonytalan, sőt korcsossága bizonyos? Vajjon tenyésztésre valók-e az illy lovaknak ménei? Ha köz versenyben **gy**őznének, igen! De látuk, **hog**y minden becsületes jó szándékok mellett apróságok miatt hátra maradnak. A' mire szükségesek voltak, már kiszolgálták: megmutatták tudnillik, a' mit **ig**en sokan kétkedve feszegettünk, **hog**y a' futósnak vélt magyar lónál az angol telivér jóval is futósabb.

Az angol lótenyésztési rendszer' követése ellen mondhatná valaki, **hog**y az nekünk utánazhatlan, mert ott sok külön tartott faj van, miből keverni lehet, holott nálunk, a' most divatba jött telivért kivéve egy sincs. Igaz; de azért mert egy tiszta fajnál több nincs, ezt is abban kell-e hagyni? vagy inkább talán mellette más faj' tenyésztését is megkezdeni?

Mi az angol lóverseny' utánozásának szolgáltságát illeti, melly észrevétel ismét a' r. hercegtől származik, méltó lesz a' szerző' tulajdon szavaival felelnünk: „Maradjunk a' szó' valódi értelmében magyarok; más részről azonban utánozzuk a' helyest és szépet mindenkor és mindenütt; csakhog^y illy utánozás szolgálai ne legyen, mit a' Maréchal **ig**en helyesen jegyez meg és én ezt szeretném hozzá adni: illy pompás ürügy alatt, melly **ig**en jól van számítva a' lágy, de még is kevély eszüek' elidegenítésére valami hasznostul, ne lökjük otrombául! a' helyes utánozást vissza.“ 'S tovább a' 64—5. l.:

Midőn megvetjük az angol' nagy számának minden más nemzet iránti gőgös türelmetlenségét, egyszersmind gyakorlati nezetiben, mennyire csak telik tőlünk, utánozja leszünk, 's őt állítjuk számolási mintánkul; midőn szánakozással tekintjük a' francziának poiticaí felszínességét 's általános könnyelműséget, más részről például veszszük őt a' becsületi feltekenység' körében; midőn a' németnek theoria viszketegit 's tul-lassuságu pedantismusát lehetőségig kerüljük, állhatatos, olly egészséges alapra állított munkásságát

ellenben, mennyire csak birjuk, sajátunkká törekszünk tenni; midőn a' szövetséges-amerikainak minden határon tuli pénzszomját magunktul lökjük, tömjént hintünk viszont óriási 's olly jó sikerű vállalatnak. Igy fogjuk utánozni erőnk szerint művész- és színészeti ügyességében az olaszt; de azért tulesapongó szeretetét az élethez, vagy más szavakkal 'sokainak néha néha egy kissé igen nagy irtózását a' puszkaporszagtul, 's czombjaiknak ennek következésében felettei gyorsaságát nem követendjük... Szóval: mindent fogunk utánozni, mi lelkünket tágtítja, 's testünket kifejti, bármilly tájraul hozzon is azzal össze a' sors; valamint mindent kerülendünk, mi egyik vagy másik alkotó részünkön üthetne csorbát. És igy, ha lelkismeretesen és állhatatosan cselekedjük ezt, csakhamar az emberiségnek olly nemzete lesz a' magyar, melly maga' eredetiségét hűn megtartva, lelki- 's testileg magába felveendi nemes ol-tásként mind azt, mi emberek közt hasznos, kellemes és dicső, és az által Hunnia' előítélet nélküli lakosai lassanként saját nemzetségükben lelendik fel nem csak az angol tenyésztőt és gyárost, a' franczia szakácsot és tánczost, az olasz énekest és czukrászt, a' török hamamdzsit és csudzsit, az amerikai banquiert és ladikost stb., de saját vérükben, a' nemzetiség' vélangyala által pártolva, fog mind az is ujult erővel felvirulni, mi, legyen diadalban, legyen tanácsban, legyen négy fal közt, valaha az embert maga magán tülemelte, 's habár csak pillanatokra is, egyenesen a' halhatalanok' sorába helyezé; mi által lelki 's testileg lehetőségig kifejtve mint 'ember' a' lehető legnagyobb boldogságot érendi el.

Ellenképül **ig**en érdekes lesz azon nem szolgálai utánozást megtudnunk, mellynek a' szerző a' hercege' hazájában, Franciaországban, szemtanúja volt: 115—118. l.

Tömerdek nép gyülekezett egybe, árja nagy ingerültséggel a' városul mezőre tolongván, és én nem tudtam, mi lehetne ez: lázadás' kezdete, vagy valamely szerencsétlennek végorája-e, midőn különösen egy óriási 's ünnepelesen fölfelegyverkezett franczia vasas' hetvenkedése, és egy quaker tekintetű angolnak háboríthatlansága vonta magára figyelmemet, ki egy sápadt, minden jelentés nélküli ifjonezrul nem fordítá el szemeit. Csakhamar megtudtam azonban, **hog**y nem forog olly szomorú eset kérdésben, hanem egyedül lóverseny fog tartatni, 's pedig egy hatalmas norman paripa közt, mellyen lovagló ügyességéről híres saját gazdája futtatand, és egy vekony felette éhesnek látszó angol ló közt, mellyet valami angol hozott oda, 's mellyen egy gyermeköze fog ülni, ki olly buta tekintettel bir, mintha hármát sem tudna számlálni. A' két szerep' játszói-ra tüstent raismertem, 's megvallom, nem kevés kéjjel izeltem előre azon nevetséges jelenetet, mellyben a' szegény, hosszú testű, de rövid eszű franczia meg fogna győzetni. Sok láрма, zsbaj 's tolongás után egymás mellé áll a' két pályázó, 's alig van a' sokaságban valaki, ki a' halovány 's félni látszó Dávidon sajnálkozni, a' bizonyosan győzni hitt 's ekkép kerkedő Goliátra pedig ne-

heztelni ne kezdene — annyira volt kifejtve a pályázat' eszmeje az ottani közönségben! — míg egyszerre, vagy jobban mondva 'egymás után' megindult e' versenyző pár, 'egymás után', mert a' gallus, sarkantyúját melyen eresztvén lova' hasába, mint puskaesőből úgy indul el, 's úgy hasítja a' leget lobogó sisakával keresztül, mint tengeri gálya a' sós vizek' árjait; az angol ellenben mozdulatlanul kitömött embervázként ül lován, 's messze marad hátra; a' sokaság pedig, melyben e' látásnál kétszeresen kezd forrni a' hazai dísz' és katonai becsület' ezete, már bravót harsog jól vivő földiének; a' britt hátul-mászót ellenben teli torokkal kezdi kacagni, míg lassan lassan felrugaskodik ez, 's egy darabig egész nyugottsággal rettenetes versenytársa mellett — ki kezzel lábbal kalapál, norman paripája pedig jobbra balra hányja lábait — lovagolván őt a' nyerpontnál épen csak egy löhoszszal hagyja el. Nema esend váltja most egyszerre fel az előbbi örömjait, 's csak a' vasasnak hallhatók szitkozódásai, ki soha nem vala képes átlátni, mikép tudá őt, oly derék izmos embert, egy hiábavaló gyerek meggyőzni, kit a' szel is el bírna vinni. A' közönség pedig egy tulságbul a' másikba esvén, szintugy bámulá most az angol fiút, mindent ügyességének tulajdonítva, a' miként megveté őt csak kevesse az előtt. "Természetes", így beszélének népoktatolag az ottani kolompokok, "hogyan angol jockeyvel, ki Angliában annyit nyert 's ide incognito jött, nem versenyezhet katonatiszt, ki illy fele lovagláshoz nem ért." Mások így: "Oh beh okosan lovagolt *Monsieur N.*, mindíg hátra maradt, míg az a' nagy suhancz már elejétül fogva nyargalt" stb. Es senkinek vagy csak felette kevesnek jutott eszébe — mi, mint látszik a' Maréchalnak sem jutott soha is eszébe, ki földieit' módjára a' versenyzési eredményt legfőképe a' lovas' ügyességébe helyzi — mikép ez alkalommal a' nyertes lovasnak nem volt nagyobb része a' győzelemben, mintsem ha olly valakit esatoltak volna a' lóra, ki annak hátán meg soha nem ült, hanem hogy az angol lovas' győzelmé azért lön elkerülhetlenné 's olly bizonyossá mint $2 \times 2 = 4$, — lovagolt volna akármiként, ha bár a' lo' farka felé fordulva is — fölteve hogy készakarva nem tartja fel lovát vagy ellenkező utba nem vág 's lova el nem esik — mert lova telivér', idomított, szemelye pedig, nyereg-zablástul, nyolezvan fontnyi volt, a' bajnok' lova ellenben norman faj 's idomítlan, szemelye pedig, sisak-, kard- 's egyéb készüllettel együtt száz hatvan fontot nyoma!!!

Azokból, miket a' tisztelt szerző az újabb lötenyésztés' eredetéről és kifejléséről helyenként mond, sok figyelemre méltót vonhat el az olvasó, 's többek között azon öröndetes tanulságot, hogy a' mi várakozással volt a' szerző ez ügy iránt ezelőtt tíz évvel, midőn a' „Lovakról“ írt, az, az egy lóvásárt kivéve, teljesedett. Örökös díjak alapítottak. Van pályahely 's kilátás annak kellemesbítésére. Idomító intézet három. Löte-

nyésztő egyesület, mely szinte gazdasági egyesületté szélesedett. Országos méneskönyv a' faj' tisztaságának hitelesítésére.

Egy panasza van csupán a' szerzőnek a' késedelmes fizetők ellen; de e' bajt is mint inkább bal szokásból eredőt, reményli idővel elháríthatónak. A' mit még teendőnek vél, következő pontokban adja elő: 209, 210. l.

'Mindenek előtt a' kitűzött tervnek szoros és állhatatos folytatása; vagy más szavakkal: mind azon ültetvények' szorgos öntözgetése 's apolgtatása, melyek a' tárgy' fölelesztése végett valának ültetve, 's ehhez képest:

'Joval több es nagyobb örök versenytíjak' alapítása;'

'Több es több idomító gyepek' készítése, 's kivált a' pesti versenyternek minielelőbbi czelirányossá tetele;'

'Az idomárság' 's pályalovaglásnak mind inkább honosítása;'

'A' Gazdasági Egyesületnek minden időkre megalapítása, körének pedig saját természetéből folyó tagítása es okszerinti elrendelése;'

'Az Országos Méneskönyv' hiteles folytatása, szintugy a' Gyepkönyv' 's egyéb effele koronkenti tudósítások' rendes közlése;'

'Ménber, vagyis pénzért hágatás, 's e' végre mindig több 's több menek' szerzése;'

'Lovásároknak, de különösen a' pesti lóvásárnak czelirányos labratétele.'

Es mind ennek teljesítése okvetlen hasznos következeseket szülend, ha kivált még ezek is járulnak hozzá:

'Ivadékversenynek minielelőbbi es nagyobb körbeni gyakorlása;'

'Egybepontosítás, minden időelőtti excentricitás' kerülese, vagy más szavakkal: egynek tökéletes bevezése, mielőtt újat kezdenénk;'

'Lehető legnagyobb nyilvánosság, es a' valónak egyedül szüntelen próbák általi kitapintása;'

'Ókra állított fogadások;'

'Értelmességünk' tagítása a' kérdésben levő tárgy körül is, es magunknak alkalmasakká tetele, annak külön ágáiban okkal moddal munkalodhatnunk;'

'Beketürés az elvetett mag' kikelését bevárhatni.'

A' szerzőnek azt vetik sokan szemére, hogy rendszer nélkül ír es igen szét áradoz; de ez nagy részint nem áll, 's ha választanunk kell untatás 's rendszertelen érdekesség között, bizonyosan az utóbbihoz nyúlunk. Mi szétáradozását 's kitéréseit illeti, azok helyzetünkben jönnek. Mi még most kezdünk az eredeti chaosból kifejlteni, nálunk még nincsenek a' részek különválva, 's ki egy dologról szól, azt az egészszel, az ország' közjavával kell viszonyba tennie. 'S az efféle kitérések nagyobb világot derítenek magára a' tárgyra is, mellyről tulajdonképen szó

van; 's e' mellett nem hogy fásasztanak az olvasót, hanem annak a fő tárgy mellett ne talán kifáradt elméjét felfrísítik.

A' kitérések között rövidség' okáért csak egyet ajánlunk az olvasó' figyelmébe, mit a' szerző a' 173—179 lapig mond. 'S ez maga elégséges lesz a' kitérések' gráncsolóit lecsilapítani.

Nem zárhatjuk be ismertetésünket illőben, mintha a' szerzőnek a' honi hűségéről szent lévvél irt szavait hozzuk fel, 233,4. 1.:

'Hon iránti hűséget', ezen minden nemesb kebelben lakó szent érzést, melly ha nincs az álnevelés' fonákságítul elfojtva, kislelkü enség vagy buta góg által lealacsonitva, ha nincs a' gazság' gnytaitekátul csuffá téve, olly erővel bir, mellynek vegre minden hódul. Hon iránti hűség okozza az emberi nem' legszebb tetteit, 's ez fogja egyedül, ha valami a' világon, nemzetünket az elsüllyedéstül megmenteni; mert ez aczéloz állhatatosságra mind annak megszerzésében, mi legyen erkölcsi, legyen anyagi, előmozdítná a' haza' javát; ez kiszit kirepülni a' tág világba, 's visszatérni drága zsákmánnyal a' hon' határai közé ismét; ez nyomja el az emberi kebel' gyengeségeit, 's midon a' tiszta erkölcsnek egyik legfőbb oszlopát képzit, sem irigységnek, sem kaján indulatnak nem enged diadalt soha; e' szent gerjedelmnek áldozat: öröm, önmegtagadás: élvezet, 's a' közjó' előmozdítása azon kör, mellyben honn érzi magát.

Neveljük és ápoljuk e' szent érzést tehát hű elszánással magunkban, 's annál inkább, mert gyengelkedő nemzetünknek sokkal nagyobb szüksége van hű fiakra, mint szerencsésb hazáknak, mellyek ugy is erős lábón állnak már, 's ekkép a' romlatlan magyarnak hűsége hona iránt nem csak hazafiai, de gyengét védő bajnoki kötelesség is, mellyet minel több tagja teljesit a' szó' valódi értelmében, annál virágzobb lesz a' magyar hon, a' legparányibb anyagi intézménytül kezdve a' nemzet' erkölcsi becséig.

Fogjunk tehát valahára őszintén kezét, 's mutassuk meg — 's nem a' raguzai hercege- 's pártolainak, mert mit bánjuk, becsülnek-e ezek vagy nem — de az igazságos világnak, hogy becsület, szó' szentsege, hűség es hazaszeretet nem haltak még ki Magyarországbul, sőt újabb fiait — 's e' győzelemre törekedjünk teljes erőnk-bül — e' tekintetben is kifognak az ó-szeműek' seregen.

100.

Philosophia.

88. Tudományos Gyűjtemény 1837. stb.

(Folytatás.)

6. A' philosophiának jöttévé befolyása a' status és egyes emberek boldogságára 's minden haszna mellett is a' tőle való idegenkedésnek okai. Vecsei Józeff professortól. I. 13—42.

Igazán philosophiai szellemben írt érte-

kezés, körében legjobbika nem csak a' Tud. Gyűjt. ez évi folyamának, de általában philosophiai literaturánk' egyik legjelesbika. Itt végre az örökös majmolás 's a' külföld' bálványainak bókolás helyett, ha azok a' képtelenség' maximumát érik is el (mit legalább Fichtéről már köztünk is sejdíteni kezdenek) független szellem, önálló itélet 's józan belátás mutatkozik. A' mi itt a' philosophia' befolyásáról a' statusra, az iránta uralkodó előítéletekről, a' rendszerek' formalismusáról 's a' francia múlt századi materialistai ügy, mint a' német Fichte 's Hegel-féle, homályban mélységet kereső philosophiákról mondatik, annyira helyes 's philosophiai literaturánk' épen fenforóó szükségéhez mért, hogy ezen értekezést, Hetényi János és Balog Pál' hason szellemű dolgozataival, bátran philosophiai literaturánk' azon újabb örvendetes jeleneteihez számítjuk, melyekben egy jobb, önállóbb és sajátabb korszak' kezdetét láthatni ohajtanánk.

Legyen ez elég egy értekezés' megismertetésére, melly, programm formájában, már egyszer szőnyegen volt lapjainkban, más rec.' előadása mellett. Nyelve azonban egy észrevételre ad alkalmat. Ez nem hemzseg ugyan annyira latin kitételektől mint a' német nyelv Gottsched előtt, de minden esetre tarkább, mint azt nyelvünk' tisztasága türi. „Innen van, mond a' szerző többi közt a' 42. lapon, az a' nagy különbség azon tudományok körül forgolódók között, mellyek minden positivitas nélkül egyedül a' szemlélődő okosság (ész?) szabad szüleményei, 's mellyeknek állításait intuitive soha, hanem mindenkor csak discursive lehet construalni, melly discursus' vehiculumai pedig a' szavak t. i. a' gondolatoknak mindenkor hiányos, és sokszor igen kétértelmű 's fonák jegyei.“ Vecsei prof. tehetségei, tudománya 's helyzete után hivatva van nem csak a' philosophia', hanem magyar philosophiai nyelvünk' kimivelésére is; criticánk ennél fogva nem késhtik kimondani, hogy tőle ezentúl e' tekintetben is jeleset várni fel vagyunk jogosítva.

7. Koszmoziai eszmélkedés. Mindenhatóság. Nagy természet. Parányi ember. Vizer Istrántól. V. 91—101.

Criticai tollam zavarba jő. Mi ez? philosophiai értekezés? Nem. Tehát természetu-

dományi? Az sem. Tanítani akart a' szerző? Kétkeltem. Mulattatni? Ezt már kereken tagadom. Mit akart hát? Elmélkedni, mint cziméből látom; szíve megtelt 's érzeményei elég jó prosában ömledeznek: de hogy czéljáról világos fogalma lett volna, nehezen hiszem.

8. Gondolatkülés a' megelégedésről. Horváth István csehi reformatus paptól. IV. 85—92.

Józan élet-philosophia szónoklati köntösben, sok magyarázat nélkül, úgy szólván puszta eredmények. Alkalmasint a' szerző' valamelyik egyházi beszédének része, melly jól előadva, hatást is tehetett.

Al-Kendi.

Literaturai mozgalmak.

89. — Legújabbban megjelent: A' magyar tudós társaság' évkönyvei 1834 — 1836. Harmadik kötet. Berzsenyi' aczelmetszetü képevel, két rézmetszettel 's hét körrajzzal. Budán, a' m. k. egyetem' betűivel, 1838. n. 4rétben. Összesen 666 lap. Színezett képü, vászon borítékú kemény táblába kötött velinpéldányok' ára 8 ft. cp., színezetlen, postapapíros-példányoké 6 ft. cp. Kapható Eggenberger J. és fia m. academiái középponti könyvtárosoknál, 's általok minden hiteles könyvkereskedőnél hazánkban. — Az első osztály' tartalma (236 l.): 1. a' társaság' története 1834. novembertől 1836. szeptemberig Döbrentei és Schedel titoknokoktól. 2. Beszédök: két közlési beszéde az elnök gróf Teleki Józsefnek; Horvát Endre' emlékbeszéde Simai felett, gr. Dessevffy József báró Berzevizy Vincze —, Guzmicsé Horváth János —, Schedelé ismét Simai —, és Kölcseyé Berzsenyi Dániel felett. 3. Életrajzok a' társaság' elhunyt tagjairól. A' társaság' személyes állapota 1836; 's gyűjteményei' szaporodása 1835 elejétől 1836. aug. végeig. — Második osztály (238 l.): 1. A' nyelvtudományi osztály' értekezései: Hellen-magyar dramaturgia: Guzmics; A' nyelv 's annak a' lélekhez való viszonyai: Balogh Pál; A' prosa, 's kifejlése' föltetelei: Fábian Gábor. 2. Philosophiai osztály: A' szükség, mint az eldelés' egyik fő rugója: Kállay; Nőjogtan; Nyiry. 3. Történetírási osztály: A' magyarok' eredeti lakföldről: báró Hammer-Purgstall J.; Zsigmond cs. és király' elete, egy vaticanumi codex után: Podhradezky; A' m. királyok' fölavatási esküjök 's oklevelök' nyomai az Árpádok alatt: Czech János. — Harmadik osztály (184 l.): 1. Mathematicai osztály: A' folyóvizek' belsőinek tudakos ismertetése: Nyiry; Legkisebb négyzetek' elve: Bitnicz. 2. Törvénytudományi osztály: Melly esetekben van helye a' kiskorúságban tett káros szerződésök' visszahuzásának? Stettner György; Az ügyészekről: Sztrokay; Az eskütársakról: Szlemenics; A' kir. consensus' szükségessége' viszontagságai: Szlemenics; A' szerzett törvények' eredeti kütfejről: Szász Károly. 3. Természettudományi osztály: Újabb közlések a' Bal-

kány' vidékén tett természettud. utazásról: Frivaldszky Imre. —

— A' budapesti vizözön okozta károk több rendbeli literaturai munkálkodás' ébresztői lettek. Így 1) Pozsony vármegye' külön kinevezett küldöttségének felügyelése alatt Pozsonyban előfizetés' útján magyar és német nyelven külön megjelenik: A' Duna' pusztításai Magyarországon 1838. évben, a' Hírnök' és Századunk' szerkesztő személyzete által kidolgozva; melly munkának egész jövedelme, a' készítésére megkívántató anyagi költségek' levonása után, a' vizpusztítás miatt szerencsétlenségre jutottaknak van szánya. Tartalma: a) Az áradásnak historiai leírása, hiteles, részint hivatalos kütökből merítve, különös tekintettel Pest városára. b) Emberszeretet' és önfeláldozás' kitünő példái a' szerencsétlen vészidőben, népcharacteret és erkölcsöket festő, vagy más tekintetben érdekes részletekkel. c) Körülményes és hű följegyzése mindennemű gyámolításoknak, kegyes adakozásoknak és segedelmeknek közelben és távolból. d) Tudományos vizsgálata e' példátlan esemény' okainak; felvilágosítása azon földtudományi 's építészeti hiányoknak, mellyek a' házaknak illy rendkívüli összedőlését megfejtethetvé teszik. Förster Lajos ur, bescsi építész 's az Allgemeine Bauzeitung' kiadója, ajánkozott e' munka' elősegítésére, mind a' hely' színén szerzett tapasztalatának közlése, mind pedig az által, hogy az ahhoz melléklendő könyvokat, a' készitési áron, tulajdon könyvnyomató-intézetéből adja. Hasonló emberbaráti czéltől és módon ifj. Schmid Antal pozsonyi könyvnyomató, vállalta magára valamennyi példánynak minden typographiai haszon nélküli nyomtatását. A' szenvedő emberiség' javára nyújtott ezen áldozatok lehetővé teszik, hogy a' magában körülbelül 12 sűrűen nyomtatott median-ívet foglalando kötetnek egy ezüst forintra határozott előfizetési árából, két harmad rész tisztán a' szerencsétlenültek' számára meg fog maradni. A' munka f. e. augustus' végén jelenik meg; az előfizetések pedig minden hatóságoknál Magyarországon, a' részekben, 's Erdelyben legfelebb f. e. július' 15-ik napjáig fogadtatnak el. — 2) Kunoss Endre, kizárólag az árviz által megkárosult föld-nép' gyámolítására, „A' részvet' gyöngyei“ czim alatt, egy, elbeszélésekből 's költeményekből állandó gyűjteményt kíván közre bocsátani, mellyhez, a' kiado' ígérete szerint, legjelesb iroink járulandanak. — 3) B. Eötvös József Heckenast Gusztáv pesti könyvtáros' részére, kit a' martiusi catastropha többi ügyfelei közt leg súlyosabban ért, magyar könyvkiadások által szerzett érdemei' tekintetéből, a' haza' legismereteseb iroif' szepliteraturai 's rokon nemű dolgozatoknak kedveskedésül beküldésére szólítá fel: hogy e' gyűjteményből háramlando haszon a' munkás ferfiu' kárát legalább némileg elviselhetőbbé tegye.

IGAZÍTÁS. Többi hírlapjainkkal együtt mi is a' Figy. 17. sz. 275-d. szeptén Holeczyt hibásan mondtuk ref. predikátornak ágostai hitvallásu helyett.

Nyomatik Budán. a' magyar kir. egyetem' betűivel.